

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

Старословенско и српско наслеђе 1

**СВЕТИ ЂИРИЛО И МЕТОДИЈЕ
И СЛОВЕНСКО ПИСАНО НАСЛЕЂЕ
863–2013**

БЕОГРАД 2014

ЈОВАНКА РАДИЋ

О ЕКВИВАЛЕНЦИЈИ СТАРОСЛОВЕНСКОГ
ЧЕСО || ЧЪТО И СРПСКОГ ШТА || ШТО

У породици словенских језика српски и старословенски се, поред осталог, издвајају по томе што у категоризацији општепредметне сфере (прецизније – по себи неодређене области "не-људско") користе по две речи: српски *шћа* и *шћо*, старословенски *чесо* (/чъсо) и *чъто*. Те упарене јединице препознајемо као речи које категоришу разлику "непосредно доступна /не-људска/ бића" | "доступна или недоступна /физичка не-људска или метафизичка/ „бића“ или „небиће“" (стсл. *чесо* | *чъто*), односно, разлику "/физичка не-људска или метафизичка/ бића" | "небиће" (срп. *шћа* | *шћо*). Анализом су обухваћени контексти с потврдама јединица *чесо* (/чъсо) и *чъто* у Маријином јеванђељу, и њима одговарајућа места у Вуковом преводу Новог завјета на српски језик.

Кључне речи: старословенски језик, српски језик, категорије мисли, *чесо* / *чъсо* и *чъто*, *шћа* и *шћо*, "не-људско/ биће" | "небиће", одређено | неодређено.

Чеса није, ни име не има
Српска народна пословица

Наша основна намера је била да упоредимо срп. пар *шћа* | *шћо* са стсл. *чесо* || *чъто* и утврдимо сличности и разлике у вредностима и функцијама тих категоријалних израза. Показало се, међутим, да је то исувише сложен захват, који нас је одвео далеко од постављеног тематског оквира – и по дубини, и по ширини, и по обиму. Решили смо, стога, да за ову прилику изнесемо тек део оног што је служило као материјал на коме смо у интегралној верзији тога

* Јованка Радић, Институт за српски језик САНУ, Старословенистички одсек.

Рад је резултат истраживања на пројекту Обрада старог српског писаног наслеђа и израда Речника црквенословенског језика српске редакције (бр. 178030), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

истраживања проверавали увиде до којих смо дошли методом логичког редукционизма, спровођеном уз уважавање силогистичких закона препознатих у антици и савремених етимолошких налаза о развојним путевима тзв. упитних заменица. Иако су ти нови увиди – произашли из посматрања категоријалних израза у дијахроној и контрастивној перспективи – умногоме употпунили наше досадашње представе о категоријама мисли (тзв. упитне заменице) и систему који оне образују, њихово представљање остављамо за неку другу прилику, уз наду да већ изложене теоријске поставке (Радић 2010, 2011а, 2011б, посебно 2013) могу бити смерница у разумевању нашег тумачења материјала из старословенског језика.

Неопходно је, ипак, указати на то да је разлика између категорија *шѣа* "не-људско/ биће" и *шѣо* "небиће /у потпуности/" у српском језику (в. Радић 2011а, 2011б; уп. Тяпко 2012) максимално објективизирана (безмало претворена у разлику семантичког типа), док је разлика између стсл. категоријалних израза *чѣо* и *чѣто* почивала на разлици ситуативно-субјективног карактера (разлика установљена у прагматичкој димензији, в. Morris 1975: 22, 49). По свему судећи, реч је о разлици која је изворно долазила од деиктика **so* и **to* (ие. и псл. показне заменице)¹ у функцији управног члана псл. сложеница **čьso* и **čьto*,² чија је разлика током времена, на овај или онај начин,

¹ Према налазима етимолошких истраживања, деиктици *s-* и *t-* су били познати како индоевропском (**so* и **t^ho*, в. Гамкредидзе 1984: 218) тако и прасловенском (**sъ* и **tъ*, в. Фасмер 1987: *сей, шѣи*), те је нејасно зашто се реконструисано ие. **k^ueso* (> псл. **čьso*) тумачи као облик „род. п. мест. **k^uo-* / **k^ue-* ‘кто, чо’, где *-so* – дейктич. част., енклитика“ /?/. С тим у вези стоји, свакако, и тумачење да је стсл. *чѣо* / *чѣо* „род. п. мест. чѣо“ /?/ (ЭССЯ: **čьso*), те и да је срп. *шѣа* по пореклу (/ и по функцији) генитив од *шѣо* (в. Радић 2011а: 119–120). Наши увиди иду у прилог тврдњи да стсл. *чѣо* (/ *чѣо*) „не јављања формом род. п., но представља са собом сложение вопросит. мест. *čь* и указат. мест. *sъ*“ (Г. А. Ильинский, према ЕССЯ: **čьso*). И у случају опредељења за ие. порекло, псл. **čь-so* може се тумачити као продужетак оригиналне ие. сложенице исте структуре: категоријално ие. **k^ui-* (псл. **čь-*) + елементарно **so* (псл. **so*) → **k^ui-so* (псл. **čь-so*). Таква творба у свему одговара начину творбе псл. категоријалних израза **kъto* и **čьto*, било да се тумаче као ие. сложенице у којима је елементарно *-to* „продужетак ие. *-t/d*“, како је мислио Георгиев (према ЕССЯ: **kъto*), било да се учешће елемента *-to* тумачи као „словенска иновација“ (ЕССЯ: **čьto*, **kъto*).

² За псл. категорију **čь* могла је бити везана трочлана структура (највероватније **sol*ono*to*), коју су чинили елементи неосетљиви на разлике у роду и броју (уп. срп. *шѣооволоно-ѣо*, в. Радић 2010). Ако су се чланови таквих

неутралисана у свим словенским језицима. Мноштво је несумњивих показатеља који говоре да је псл. **čьso* ("непосредно доступна /не-људска физичка/ бића") у српском језику прешло у надлежност категорије *шїа* "/не-људско/ биће" (← псл. *ць* "/све/ не-људско"), која је себи привукла и све модалитете "бића" првобитно везане за псл. **čьto*. Као резултат тога пражњења или „статусне деградације“ (в. Тяпко 2012: 114) израза **čьto* добијена је специфично српска категорија *шїо* ("небиће"). Како ћемо видети, овде назначене вредносне односе у оквиру стсл. категоријалног пара *чесо* || *что* и српског *шїа* || *шїо* потврђују односи између старословенског предлошка и српског превода, што нам, упркос суштинским разликама какве су различито порекло (стсл. *чесо* и *что* ← псл. **čьso* и **čьto*, срп. *шїа* и *шїо* ← псл. **ць* и **čьto*; уп. Белић 1901: 39, SP: **ць*) и основ (или „место“) упаривања (категоријално-прагматичка, или категоријално-семантичка димензија), – даје за право да говоримо о извесној еквиваленцији тих јединица.

Вредност старословенског *чесо* и *что* испитујемо на примерима њихове употребе у Маријином јеванђељу (МЈ) – идентификованим углавном на основу регистра речи у Јагићевом издању овога споменика (1883: 477–607).³ Регистроване примере смо „вратили“ у контекст и на њему засновали класификацију свих потврда, да би-

структура тицали (/ тичу се) разлика у начину показивања (в. Радић 2013: 21) или степену „усредсређености“ (в. Шведова 1998: 12, уп. и другачија тумачења у Клајн 1985: 108–118; Пипер 1988: 15–19; Кордић 2002: 67–84), онда су ситуативно условљене и тумачењу подложне разлике између оног што категоришу стсл. категоријални изрази *чесо* (/ *чьсо*) и *что* засигурно долазиле од псл. деиктика **so* (ие. **so*) – резервисаног за упућивање на оно што је ситуативно доступно, и од деиктика **to* (ие. **tʰlo*) – неутралног на разлику између ситуативно доступног („ово“) и недоступног („оно“).

³ Нова истраживања потврђују старе налазе да је Маријино јеванђеље, глагољски споменик из корпуса старословенских текстова, настало „на терену где се формирала српска редакција старословенског језика“ (Грковић-Мејдор 2011: 46), сведочећи да је српска „редакција старословенског језика [...] у свом најважнијем виду, *фонолошком*, била оформљена већ у време настанка МЈ, крајем 10. или почетком 11. века“ (50). О томе да би се тај споменик „могао означити најстаријим спомеником ове [српске] редакције“ (50) сведочи и сам начин писања категоријалних јединица *что* (*чъто* / *чѣто* / *чѣто*; *ничътоже* / *ничѣтоже* / *ничтоже*) и *чесо* / *чьсо* (*ничьсоже* / *ничѣсоже* / *ничъсоже*). Компаративна анализа употребе заменица *чесо* и *что* у старословенским споменицима могла би показати да ли су редакцијске разлике присутне и у томе најдубљем језичком слоју.

смо потом за њих непосредно везали одговарајућа места у преводу Новог завјета на српски језик (Караџић 1847).⁴ Поред „простих“ јединица у прагматички обележеној (упитној) или необележеној (/„неодређеној“; тј. чисто категоријалној) функцији, анализом смо обухватили и две сложене форме: у стсл. изразито ретке изразе сложене с речцом нѣ- (формално обележена неодређеност) и релативно честе изразе сложене с ни- (обележје одричности).

1. „Просто“ чесо (/чѣсо)

1.1. Израз чесо доследно категорише физичке ентитете, тј. реална „бића“ као објекте опажања (‘видети’), хтења (‘искати’, ‘молити’, ‘тражити’), поседовања (‘имати’, ‘лишити’, ‘узети’, ‘дати’), или радњи (‘јести’, ‘створити’, ‘довршити’). У питању су, дакле, глаголи који значе активности немогуће без непосредног (стварног и чулног, или у духу „живог“) контакта говорног субјекта или референтног лица, на једној, и категорисаног „предмета“ (“бића”), на другој страни:

чесо видѣтъ нздѣте въ поустыниѣ (Мт 11.7, 11.8, 11.9 = Лк 7.24, 7.25, 7.26) – шта сте изишли у пустињи да видите /[...] трску коју љуља вјетар [... или] човјека у меке хаљине обучена; чесо прошѣ (Мк 6.24) – Шта ћу искати?; чесо нѣста (Јн 1.39 = Јн 4.27) – Шта иштете?; чесо есмѣ еште не докончалѣ (Мт 19.20) – Шта ми још недостаје?; и не вѣста са чесо просашта (Мт 20.22 = Мк 10.38) – (И) не знате шта иштете; и аште чесо просите въ нѣа моє (Јн 14.14) – и ако што заиштете у име моје; ѣко аште чесо просите отъ отѣа въ нѣа моє. дастѣ вамѣ (Јн 16.23) – ако штогод узиштете у оца у име моје, даће вам; и не нѣамѣ чесо положити прѣдѣ ниѣ (Лк 11.6) – и немам чѣме да га послужим;⁶ ни да вънндѣтъ възатѣ чесо отъ домоу своєго (Мк 13.15) – нити да улази да узме

⁴ Увид у грчи предложак би морао подразумевати сасвим ново истраживачко усмерење, које би, због битно различитог стања категорија у грчком и старословенском језику, захтевало да се за показатељима датих разлика у грчком језику трага на неком другом нивоу. У виду имамо то да на месту два категоријална израза у грчком (τίς и τί) стоје четири у старословенском (къто и чѣто, которын / котѣрын и кын, в. Ђорџић 1975: 105), односно, ако се чесо посматра као засебна категоријална реч, што ми и чинимо – чак пет израза.

⁵ Могло се превести и са: *Ако било шѣа узидѣше од оца у име моје, даће вам.*

⁶ Могло се превести и са: *И немам шѣа да (и)сѣавим ѡред њѣа.*

што из куће своје; *ѣко не имѣтъ ти чесо въздати ти* (Лк 14.14) – /И блажен ѣш бити/ ако ти они немају *чиме* вратити;⁷ *ѣда чесо лишени бѣсте. они же рѣша ничесоже* (Лк 22.35) – Да ли вам што недостаје? А они рекоше: ништа;⁸ *и не имѣтъ чесо ѣсти* (Мт 15.32 = Мк 6.36 = Мк 8.2) – И немају *шта* јести; *и не имѣштемъ чесо ѣсти* (Мк 8.1) – И не имаѣху *шта* јести.

1.2. Бележе се и потврде које указују на могућност да је *чесо* категорисало и све што је мало (по обиму, степену, количини, величини) – било да се ради о физичким или метафизичким предметима, – што може указивати на тенденцију да та категорија обухвати све што у духу прати жив осет или лако ухватљива и жива представа: *аште оубо нн дала чесо можете что о прочинихъ петете са* (Лк 12.26) – „Ако, дакле, не можете ни најмање, зашто се бринете за остало“ /*о*/;⁹ *чесо ради гыбѣль си* (Мт 26.8) – „Чему ова штета?“ (уп. срп. *рашѣа* / *рајшѣа* < **ради шѣа*); и по томъ не могъштемъ *лиха чесо сътворити* (Лк 12.4) – и потом не могу *ништа* више учинити.¹⁰

1.3. У преводима на српски језик као еквивалент упитног *чесо* стоји *шѣа*, док се чисто категоријално („неодређено“) *чесо* преводи и са *шѣо*, а у оквиру одричних реченичних конструкција и на други начин (*нишѣа*, *чему*, *чиме* /*х2*/, *о*). По свему судећи, овде се не ради о немогућности да се стсл. *чесо* преведе српским *шѣа* (на свим местима као српски преводни еквивалент могло је доћи *шѣа*, уп. формулације у напоменама), – већ о преводиочевом (Вук Караџић) изразито колебљивом осећају за разлику између *шѣа* и *шѣо*.¹¹

На другој страни, пример *чесо ради миро се не продано бѣстъ* (Јн 12.5), с изразом *чесо ради* које се преводи узрочним *зашѣо* („Зашто се ово миро не продаде“, уп. друкчији превод израза и истом контексту, у Мт 26.8: *чесо ради* – „чему“), може сведочити о томе да је

⁷ Могло се превести и са: *И блажен ѣш биѣи ако ти они не буду имали шѣа узвратиѣи.*

⁸ Требало је превести са: *Да ли вам шѣа недостѣаге? А они рекоше: нишѣа.*

⁹ Уп. израз *мало шѣа му фали* у српском језику.

¹⁰ Могло се превести и са: *и ѿшѣом, не моѣући више шѣа учиниѣи...*

¹¹ О томе у раду „Категоријалне речи *шѣа* и *шѣо* у текстовима Вука С. Караџића“, саопштеном на Међународном научном скупу „Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014)“, Београд: САНУ, 2014 (у штампи).

још у старословенском језику осећај за разлику између *чесо* и *что* био увелико поколебан.¹²

2. „Просто“ *что*

Наспрам ситуативно одређеног и субјективним факторима ограниченог стсл. *чесо* стоји ситуативно неодређено *что* – у чијој надлежности стоји безмало читава област „не-људско“. Како ће-мо видети, поред „небића у потпуности“, тај израз категорише и сва још неостварена и неодређена физичка „бића“ као „бића по могућности“ (неостварени, непознати, непојмљени / неименовани „предмети“) и метафизичка „бића“ (појмови материјалних и нематеријалних, вањских и унутрашњих „ствари“) – све сем оног на шта је усмерена нарочита пажња. О томе да стсл. категорија *что* обухвата читава српско *што* и већи део српскога *шта* сведоче и сами преводи на српски језик, у којима на месту стсл. *что* стоји како *што* тако и *шта*:

2.1. „Небиће“ је предмет мишљења, хтења, сазнања и сл.:

что же са дьнитъ вацъ (Мт 21.28) – *шта* вам се чини? *что са вацъ дьнитъ* (Мт 18.12) – *шта* вам се чини?; *что са вацъ дьнитъ* (Мт 26.66) – *шта* мислите?; *онъ же рече ен что хощеш* (Мт 20.21) – А он јој рече: *шта* хоћеш?; *что дьслитъ въ себѣ маловѣри* (Мт 16.8) – *шта* мислите у себи маловјерни?; *они же не разорумѣша что вѣша. вѣ же гдѣаше ицѣ* (Јн 10.6) – али они не разумјеше *шта* то бијаше што им каза; *блюдѣте са что слышите* (Мк 4.24) – памтите [то] *што* чујете.

2.2. Значење и одређење (име) је „небиће“ (*что* у питањима за дефиницију, номиналну или остензивну):

аште ли бисте вѣдѣли. что естъ млости хощѣ а не жрѣтвѣ (Мт 12.7) – кад бисте пак знали *шта* је то: милости хоћу а не прилога;

¹² У истом раду указујемо и на то да је колебљива разлика између српских категоријалних израза *шта* и *што* условљена колебљивом разликом између оног што та два израза категоришу („људско/ биће“ / „небиће“). Тамо смо пренели и основне информације о дефинисању термина „биће“ / „Биће“ и „небиће“ / „не-биће“ у антици (Платон и Аристотел), запажања везана за њихову вишесмисленост и повезаност, као и увид о постојању битне разлике између чисто менталног начела „биће“ / „Биће“ / „ограничено“ (једно од три начела људске мисли, в. табелу у Радић 2013: 21) и логичко-језичке категорије „небиће“ / „не-биће“ (Аристотел).

и оуѣасѣ сѧ вѣси. и съѣасахѣ сѧ къ себѣ глѣшѣте. чѣто оубо естѣ се. чѣто оученне новое се (Мк 1.27) – /Исус истерује духа нечистог, а присутни се чуде/ Шта је ово? и каква је ово наука нова?

2.3. "Небиће" је неостварен или неразумљив говор, непрочитан или неразумљив писани текст (упитно и зависно-упитно чѣто): не вѣдѣ чѣто глѣши (Мт 26.70) – не знам шта говориш; вѣшете бо нмѣ очн таготнѣ. и не оудѣхѣ чѣто бѣ отѣвѣштаан емоу: (Мк 14.40) – и не знадијаху шта би му одговорили; ннѣсоже ли не отѣвѣштаваешн. чѣто снн на та съвѣдѣтельствоуѣхѣ (Мт 26.62) – Зар ништа не одговараш [на то] што ови на тебе свједоче?; не отѣвѣштаваешн ли ннѣсоже. чѣто снн на та съвѣ(дѣ)тельствоуѣхѣ (Мк 14.60) – зар ништа не одговараш [на то] што ови на тебе свједоче?; чѣто глѣши о тебѣ самоу (Јн.1.22) – шта кажеш за себе? чѣто бо естѣ оудобѣ рѣшти (Мт. 9.5) – Јер шта је лакше рѣши; онѣ же рече къ емоу. вѣ законѣ чѣто писано естѣ како чѣтеши (Лк 10.26) – А он му рече: Шта је написано у закону? Како читаш?; слышнѣте чѣто сѣднн неправеднѣ глѣхѣ (Лк 18.6) – Чујте шта говори неправедни судија; вѣпрси слышавѣшаѣа. чѣто глѣхѣ цѣ (Јн. 18.21) – Питај оне који су слушали шта сам им говорио; тѣ чѣто глѣши о немѣ (Јн 9.17) – Шта велиш ти за њега.

2.4. "Небиће" су стања и активности (делање):

ашѣ хоштѣ да тѣ прѣбѣдетѣ. донѣдеже придѣ. чѣто е тебѣ. по цнѣ тѣ гради (Јн 21.22) донѣдеже придѣ. чѣто е тебѣ (23) – Ако хоћу да он остане док ја не дођем, што је теби до тога? Ти хајде за мноу. Шта је теби до тога (уп. изр. *шѣа* те брига / *шѣа* ти је?); разоудѣвѣ же нѣ рече нмѣ чѣто троуѣдаате женѣ (Мт 26.10) – А кад разумије, Исус рече им: шта сметате жену?; и вѣшѣдѣ гла нмѣ. чѣто цлѣвнѣте и плачете сѧ (Мк 5.39) – шта сте узаврели те плачете?; и рече нмѣ чѣто съмѣштѣнн естѣ (Лк 24.38) – И рече им: Шта се плашите?; и вѣпрси кѣниѣжннѣкѣ. чѣто съѣасаате сѧ вѣ себѣ (Мк 9.16) – И упита кѣиѣжѣвнѣке: Шта се препирете с њима? [претходно види кѣиѣжѣвнѣке где се препиру]; останн чѣто естѣ намѣ и тебѣ нѣ назарѣннѣ (Лк 4.34) – „Прођи се, шта је теби до нас Исусе Назарећанине?; сего видѣвѣ петрѣ гла исѣн. глѣ. а сѣ чѣто (Јн 21.21) – Господе! а шта ће [чинити] овај?; нѣстѣ ли чѣли чѣто сътворн дѣвѣ (Мт 12.3) – Нијесте ли читали шта учини Давид;

егда же оубо придетъ гнѣ винограда. что сотворишь дѣлательемъ тѣмъ (Мт 21.40) – Кад дође дакле господар винограда шта ће учинити виноградарима онијемъ? что оубо сотворишь гнѣ винограда придетъ и погубитъ тажателя (Мк 12.9) – Шта ће дакле учинити господар од винограда? Доћи ће и погубити виноградаре; и мы что сотворимъ (Лк 3.14) – А ми шта ћемо чинити?; оучителю благы что сотвори животь вѣчны наследствуюж (Лк 18.18) – Учителю благи, шта да учиним да наслиједим живот вѣчны; и не обрѣтаахъ что сотворатъ емоу (Лк 19.48) – И не налажаху шта би му учинили; Рече же гнѣ винограда. что сотворишъ послышъ снѣ мон възлюбленъ (Лк 20.13) – Онда рече господар винограда: шта ћу чинити? Да пошлем сина својега; и изведъше н вонъ из винограда оубиша. что оубо сотворишь имъ гнѣ винограда (Лк 20.15) – Шта ће дакле учинити њима господар од винограда?; отче отъпоустни имъ. не вѣдатъ бо са что творатъ (Лк 23.34) – Оче! Опрости им; јер не знаду шта чине.

2.5. "Небиће" је квалитет:

и въпросиша и. что оубо ты еси. лиѣ ли еси (Јн 1.21) – И запиташе га: Ко си дакле? Јеси ли Илија? /[...] Јеси ли пророк?/ (*ѣро-рок* – појам квалитета); рече къ нимъ. что бо сотвори зло. ничъ соже достонна смръти обрѣтъ о немъ (Лк 23.22) – А он им трећи пут рече: Какво је дакле он зло учинио? (именица зло – појам квалитета).

2.6. "Небиће" је ситуативно непостојећи, неостварен, или неодређен предмет:

не речетъ ли емоу. оу(го)тованъ что вечероуж (Лк 17.8) – Него не каже ли му: уготови ми [ø, што] да вечерам; сего ради гнѣ вамъ. не пиѣте са дшеиѣ вашей что есте. ни тѣломъ въ что облачете са (Лк 12.22) – За то вам кажем: не брините се душом својом /о томе/ шта ћете јести, ни тијелом у што ћете се обући; въпрашааше н аште что видитъ (Мк 8.23) – (о слепцу) И плунувши му у очи метну руке наъ, и запиташа га види ли што?; рече имъ. имате ли что съндѣно съде (Лк 24.41) – И рече им: Имате ли овдје што за јело?; прнде аште оубо обрѣтетъ на неи что (Мк 11.13) – дође не би ли што нашао на њој; да къждо ихъ мало что приметъ (Јн 6.7) – да свакоме од њих по мало [што] допадне.

2.7. „Небиће“ је узрок (упитно и зависно-упитно узрочно *чѣсто*; в. Грицкат 1975: 124):

Чѣсто *ма* *въпрашаеш* (Јн 18.21) – *Што* *пита*ш мене; *аште* *ли* *добрѣ* *чѣто* *ма* *ви*еши (Јн 18.23) – ако ли је добро, за што ме бијеш?; *и* *въпроси*ша и *оученици* *его* *глаголюще* *чѣто* *оубо* *глаголютъ* *кънижъници* (Мт 17.10) – И запиташе га ученици његови говорећи: *За* *што* *дакле* *кънижевници* *кажу* *да* *Илија* *најприје* *треба* *да* *дође*?; *и* *глаголю*ма *чѣто* *стоите* *сѣде* *весь* *день* *праздъни* (Мт 20.6) – И рече им: *што* *стојите* *овдје* *вас* *дан* *беспослени*?; *разоумѣвъ* *же* *нѣ*. *лжакъство* *ихъ* *рече*. *чѣто* *ма* *окоушаате* *впокрити* (Мт 22.18) – *Што* *ме* *кушате*, *лицемјери*?; *и* *рече* *имъ* *чѣто* *тако* *страшиви* *есте* (Мк 4.40) – *За* *што* *сте* *тако* *страшливи*?; *и* *въздъхну*въ *дъхомъ* *своимъ* *глаголю*ма. *чѣто* *родо*съ *значени*ѣ *ништѣтъ* (Мк 8.12) – И уздахнувши духом својијем рече: *За* *што* *род* *овај* *знак* *тражи*?; *онъ* *же* *въды* *ихъ* *лицемјорне* *рече* *имъ*. *чѣто* *ма* *окоушаате* (Мк 12.15) – А он знајући њихово *лицемјерје* *рече* *им*: *Што* *ме* *кушате*?; *аште* *оубо* *ни* *мала* *чѣсто* *можете* *чѣто* *о* *прочинихъ* *печете* *са* (Лк 12.26) – А кад ни најмање *што* *не* *можете*, *за* *што* *се* *бринете* *за* *остало*?; *рече* *же* *ему* *нѣ* *чѣто* *ма* *глаголю*ма *блага* (Лк 18.19) – А Исус му рече: *Што* *ме* *зовеш* *благийем*?; *чѣто* *отрѣшаата* *жрѣба* (Лк 19.33) – *За* *што* *дријешите* *магаре*?; *и* *рече* *имъ* *чѣто* *спите* (Лк 22.46) – И рече им: *Што* *спавате*?; *рѣсте* *къ* *нимъ*. *чѣто* *ништѣте* *живааго* *съ* *мртвкынми* (Лк 24.5) – *Што* *тражите* *живога* *међу* *мртвима*?; *и* *по* *чѣто* *помышлени*ѣ *въ* *срѣца* *ваша* (Лк 24.38) – И *зашто* *ѡакове* *мисли* *улазе* *у* *срца* *ваша*?; *чѣто* *мене* *ништѣте* *оубити* (Јн 7.19) – *За* *што* *тражите* *да* *ме* *убијете*?

2.8. Пажљивија анализа би могла показати да у претходној групи има примера са *чѣто* у функцији реторског питања за узрок, сврху или сл.:

Тогда *архиерен* *растрѣса* *ризы* *своѣ* *глаголю*ма. *ѣко* *власфидниж* *рече*. *чѣто* *еще* *трѣбоуемъ* *свѣдѣтель* (Мт 26.65) – /.../ *раздрије* *хаљине* *своје* *говорећи*: *Хули* *на* *бога*; *шта* *вам* *требају* *више* *свједоци*? *Ево* *сад* *чусте* *хулу* *његову*; *они* *же* *рѣша* *чѣто* *еще* *трѣбоуемъ* *свѣдѣ*тѣлства *сами* *во* *слышахомъ* *отъ* *оустъ* *его* (Лк 22.71) – А они *рекоше*: *Шта* *нам* *требају* *више* *свједочанства*? *Јер* *сами* *чусмо* *из* *уста* *његовијех*.

2.9. Показује се, дакле, да се *чѣто* које у старословенском тексту категорише "небиће" као "доступна или недоступна / физичка не-људска или метафизичка / „бића“" на српски језик по правилу преводи са *штиа*, како је у већини пренесених потврда. Изузетак су примери упитног *чѣто* које категорише квалитет: (1) *зло* – појам квалитета, тј. именица („Какво је дакле он зло учинио?“, или: *Штиа је, дакле, он зло учинио?*); и (2) *ѣророк* – назив по предодређеном својству, појам квалитета („Ко си дакле? Јеси ли Илија? [...] Јеси ли пророк?“). Ако је, пак, *Илија* употребљено као синоним са „пророк“ (уп. израз *Два лоша убише Милоша*), и то *чѣто* би ваљало превести са *штиа* (уп. *Штиа је...? – лекѣтор / доцентѣ / асисѣенѣ* или сл., а не *Ко је...?*). На другој страни стоји *чѣто* у функцији категоризације потпуно "неодређених физичких или метафизичких бића", које се на српски преводи са *штио*, по логици 'што је непознато то је неопојмљено и неопредмеђено у менталној сфери, те је „небиће“. Са *штио* се, наравно, доследно преводи *чѣто* које категорише узрок ("небиће у потпуности").

3. Изрази с формално маркираним прагматичким функцијама Јединицама сложеним с речцама *нѣ-* (долази као експлицитан знак да говорно или референтно лице не познаје / не жели знати идентитет категорисане „ствари“ – *нѣчѣсо* 'не знам „чѣсо“; *нѣкако* 'не знам како') и *ни-* (долази као знак ситуативно важећег одрицања постојања категорисане „ствари“ – *ничѣсожѣ* 'ниједна ствар из категорије *чѣсо*') посвећујемо посебну пажњу из разлога што се управо у тим прагматички маркираним употребама повезаних категоријалних јединица понајбоље откривају њихове основне разлике.

Једна од важних и лако уочљивих српско-старословенских разлика јесте та што српски поред *ништиа* нема **ништио*, док старословенски поред фреквентнијег *ничѣсожѣ* (/ *ничѣсожѣ*) има и *ничѣтожѣ*, и то као сасвим регуларан израз. Разлика се не може разумети друкчије до као одраз тога што српско *штио* категорише само "небиће" и то као "небиће у потпуности": искључује сва бића, због чега би бесмислено било казати **ништио*, тј. казати да универзално непостојеће ("небиће") не постоји ситуативно. Супротно овом, старословенска категорија *чѣто* уз "небиће у потпуности" категорише и већину "бића" (бића недоступна непосредним чулима, неостварена или из било ког другог разлога непозната физичка или метафизичка бића и сл.), због чега је сасвим регуларно казати *ничѣтожѣ*.

3.1. Сложено *ничесоже* (*ничѣсоже*, *ничѣсоже*)

3.1.1. Слично „простом“ *чесо*, и сложено *ничесоже* углавном категорише физичке ентитете, с тим што се овде одриче (а) поседовање (‘имати’, ‘очекивати’, ‘недостати’, ‘дати, дозволити’, ‘примити’, ‘наћи’) физичких ентитета или (б) њихова доступност непосредним чулима (‘ухватити’, ‘узети’, ‘јести’), те и њихово (в) постојање или постање (‘творити, чинити’, ‘успевати’):

(а) *ѿ въ мѣнѣ не иматъ ничесоже* (Јн 14.30) – и у мени *ништа* нема; *ѿ въ данѣ данте ничесоже не чаѣше* (Лк 6. 35) – и дајте у зајам не надајући се *ничему* [или: не очекујући *ништа* (?)]; *ѿда чесо лишени бѣсте. онн же рѣша ничесоже* (Лк 22.35) – еда вам што недостаде? А они рекоше: *ништа*; *не мо(же)тъ члкъ примати ничесоже* (Јн 3.27) – не може човјек *ништа* примати /ако му не буде дато с неба/; *и к томоу не оставѣа(те) его. ничѣсоже сътворити оцју своемоу. ли матерн своен* (Мк 7.12) – /не даде му/ *ништа* учинити оцу својему или матери својој; *ѿ пришедѣ къ нен ничесоже не обрѣте на нен тѣкмо анствѣн* (Мк 11.13) – и дошавши к њој *ништа* не нађе осим лишћа (о смокви); *и ничѣсоже не обрѣте не нен* (Мт. 21.19) – и не нађе *ништа* на њој (о смокви);

(б) *об ношть въсѣ трождыше са не ѣсодѣ ничесоже* (Лк 5.5) – сву ноћ смо се трудили, и *ништа* не ухватисмо (о риболову); *ѿ къ тѣ ношть не ѣса ничесоже* (Јн 21.3) – и ону ноћ не ухватише *ништа* (о риболову); *да ничѣсоже не въземѣжтъ на пѣтъ* (Мк 6.8) – да *ништа* не узимају на пут /осим једног штапа/; *ѿ рече къ нимѣ. ничѣсоже не въземѣте на пѣтъ. Ни жѣзла ни пиры* (Лк 9.3) – *ништа* не узимајте на пут, ни штапа, ни торбе/, ни хљеба.../; *ѿ не ѣстѣ ничесоже въ тѣ дѣни* (Лк 4. 2) – и не једе *ништа* за то дана;

(в) *не можетъ сѣѣ о себѣ творити ничесоже* (Јн 5.19) – син не може *ништа* чинити сам од себе; *не моуж азъ о себѣ творити ничесоже* (Јн 5.30) – не могу *ништа* чинити сам од себе; *никтоже бо въ таинѣ ничесоже творитѣ* (Јн 7.4) – нико пак у тајности *ништа* не чини ако сам тражи да је познат; *ѿ о себѣ ничесоже не творѣж* (Јн 8.28) – и да *ништа* сам од себе не чиним; *не моглѣ би творити ничесоже* (Јн 9.33) – /Кад он не би био од Бога/ не би могао *ништа* чинити; *ѣко без мене не можете творити ничесоже* (Јн 15.5) – Јер без мене не можете чинити *ништа*; *а съ ничѣсоже зѣла не сътвори* (Лк. 23.41) – али он *никаква зѣла* није учинио [*ништа* зло (?)];

ничесоже достонна сѣдрѣти обрѣтъ о немѣ (Лк. 23.22) – ја ништа на њему не нађох што би заслуживало смрт; видѣвъ же пилатъ ѣко ничесоже оуспѣатъ (Мт 27.24) – А кад видје Пилат да ништа не помаже...; ничесоже тебѣ и праведьникоу томоу (Мт 27.19) – немој се ти ништа мијешати у суд тога праведника.

3.1.2. У поређењу с „простим“ чесо, уочљива је и једна битна разлика: у споју с негацијом ни- (као ничесоже) чесо категорише и говор (уп. Платонов увид да је и говор „биће“), тј. одриче или сам говор о стварима, или, пак, разумевање ствари:

и въ тъ днь мене не въпросите ничесоже (Јн 16.23) – и у онај дан нећете ме питати ни за што /ништа?/; къ томоу же не сѣдѣахо его въпра(ша)ти ничесоже (Лк 20.40) – и већ не смијаху ништа да га запитају; и вс притѣа ничесо же (?) гашѣ къ нимѣ (Мт 13.34) – и без прича [парабола] ништа не говораше им; и ничесоже емоу не гѣжтъ (Јн 7.26) – и ништа му не веле; никомоу же и ничесоже не рѣша (Мк 16.8) – и никоме ништа не казаше; онѣ же ничесоже (!) не отѣвѣштавааше емоу (Лк 23.9) – али му он ништа не одговори; и ничесоже не отѣвѣштааше (Мк 14.61) – /мучаше/ и ништа не одговараше; ничесоже ли не отѣвѣштавааши. что сни на та (Мт 26.62) – зар ништа не одговараш /што ови на тебе свједоче/; и егда на нѣ гѣх архирей и старѣци. ничесоже отѣвѣштавааше (Мт 27.12) – и кад га тужаху /.../ ништа не одговори; и никомоу же не възвѣстиша къ ты дњи. ничесоже о тѣхѣ еже видѣша (Лк 9.36) – и никоме не јавише ништа у оне дане од онога што видеше; и ти ничесоже отѣ снѣхѣ не разоумѣша (Лк 18.34) – и они ништа од тога не разумјеше; вы не вѣсте ничесоже (Јн 11.50) – Ви не знате ништа.

3.2. Сложено ничѣтоже (ничѣтоже, ничѣтоже)

Вредност что у ничѣтоже углавном је у сагласности с вредношћу „простог“ что, с тим што у овај сложени израз не улази что које се односи на “небиће” као “небиће у потпуности”, какав је, на пример, узрок. То је, наравно, повезано с истим оним логичким разлозима који диктирају изостанак одричног *нишѣто (и *ишѣто) на целини српског језичког простора, што се потврђује и у доследном преводу стсл. ничѣтоже српским нишѣта.

Уочавају се два различита типа стсл. реченичних конструкција с ничѣтоже:

3.2.1. У конструкцијама с дуплом негацијом *ничѣтоже* долази у функцији одрицања могућности постојања *бића* неке врсте под одређеним условима или за одређена лица – у будућности или све-ремено:

нѣстъ бо ничѣтоже таино еже не авнтѣ са (Мк 4.22) – Јер нема ништа тајно што не ће бити јавно; *аце и сѣдрѣгъно чѣто испнижѣтѣ ничѣтоже ихѣ не врѣднтѣ* (Мк 16.18) – ако и смртоносно што попију, неће им ништа наудити; *и ничѣтоже васѣ не врѣднтѣ* (Лк 10.19) – и ништа вам неће наудити; *и се ничѣтоже [сѣ] достоинно сѣдрѣгн сѣтворено естъ о немѣ* (Лк 23.15) – и ето није учинио ништа што би заслуживало смрт; *да не погѣвлетѣ ничѣтоже* (Јн 6.12) – да ништа не пропадне (од хране); *ничѣтоже бо естъ покрѣвено еже не отѣкрѣвено вѣдетѣ* (Мт 10.26 = Лк 12.2) – јер нема ништа сакривено што се не ће открити; *и ничѣтоже не вѣзможѣно вѣдетѣ вадѣ* (Мт 17.20) – и ништа вам неће бити немогуће; *ничѣтоже боле повелѣнааго вадѣ творитѣ* (Лк 3.13) – не чините ништа више него што вам је наређено; *и беж-него ничѣтоже не вѣстъ* (Јн 1.2) – и без њега ништа не бива.

3.2.2. Супротно овом, у реченичним конструкцијама без дупле негације *ничѣтоже* долази као својеврсно одређење, тј. као семантичка јединица у значењу ‘безвредна, безначајна ствар’. Наиме, нешто што припада категорији ‘не-људских’, оквирно одређених „бића“ (‘оно што споља улази у човека’, ‘заклетва у храм’, ‘слава’) у поређењу с нечим вреднијим бива вредновано као ‘ништа’:

ничѣтоже естъ еже отѣ вѣнѣждоу члѣвѣка (Мк 7.15) – ништа нема што би човјека /могло поганити/ од онога што споља /улази у њега.../ [тј. ‘н и ш т а’ је што би...]; *иже аце клѣнетѣ са цркѣвѣж. ничѣтоже естъ* (Мт 23.16) – ако се ко куне храмом, то није ништа [тј. ‘то је н и ш т а’]; *слава моѣ ничѣтоже естъ* (Јн 8.54) – слава моја није ништа [тј. ‘слава моја је н и ш т а’].

Дакле, у оваквим примерима *ничѣтоже* не долази као категоријални израз у функцији одрицања ситуативног присуства предмета дате категорије (‘нема ништа’), већ као реч са семантичком вредношћу, тј. као именица (или придев) *ничѣтоже* ‘ништавна ствар, безвредна, безначајна ствар’. То говори да би и смисао изворника остао очуван само уколико би и у преводу изостала дупла негација.

О томе да је одрично *нишиџа* у језичкој свести наших предака (преци говорника српског језика) живело и као семантичка јединица уверљиво сведоче бројне изворне творенице с *нишиџа*, настале различитим творбеним начинима: *нишиџи* („ништи и убоги“), *нишиџак*, *нишиџавно*, *нишиџавило*, *џонишиџиџи*, *унишиџиџи* итд. Тако, изгледа, није живело просто категоријално *шиџа*, које бележимо у ученој речи *шиџасџиво*, а засигурно не категоријално *шиџо* (< *џто*), које се појављује само у вези с другим категоријалним изразима, обично у позицији детерминативне јединице (*шиџоџе*, *шиџоџад*, *шиџоџо* и сл.). Посебно је илустративно сложено *шиџошиџа*, које се примењује углавном у вези с глаголима говорења (нпр. *Прича шиџошиџа*, *Пише шиџошиџа*) и подразумева ‘бесмислен или лажан говор’, тј. категорише ‘„небиће“ у форми „бића“’.

3.3. Указујемо и на то да изразе сложене с ни- редовно прати *џе* (*ниџесоџе* / *ниџџоџе* / *ниџџоџе*, *ниџџтоџе* / *ниџџтоџе* / *ниџтоџе*, као и *ниџџтоџе*), које се у оваквим употребама тумачи као „частица усиљителна“ (СС: *џе*, 215). Ако то *џе* заиста има функцију „појачавања“, оно се овде не може разумети друкчије до као знак да категорисана област (или начин, уп. *ниџаџоџе*, *ниџаџџе*) постоји у пуној својој снази, тј. да се не одриче универзално, већ ситуативно. На то посредно указује и то што *џе* никад не прати категоријалне изразе с речцом *нџ-*, која у споју с категоријалним речима није негација већ израз „личне“ ситуативне неупућености или неодређености (не „неодређености“) у погледу ентитета категорисаних датим изразом.

4. Сложено *нџџто* и *нџџо*

Упркос изразито уској и одређеној области “бића” (*џесо*), старословенски језик уз *нџџто* има и *нџџо*, што на посредан начин може говорити о логичкој утемељености правила по коме је у српском стандарду прихватљиво само *нешиџо* (не и *нешиџа*, в. Радић 2011а: 133, 2011б: 105).

4.1. Од укупно три потврде, *нџџто* једном категорише предмет још нереализованог говора – *ниџоџе ниџаџџ ти нџџџо рџшти* (Лк 7.40), једном предмет неразговорног говора – *лаџџџе џо оџловити нџџџо отџ оџстџ џо* (Лк 11.54), и једном по свему неодређен предмет – *ништиџџ да нџџџо даџџџ* (Јн 13.29).

4.2. У једној јединој потврди *нѣчесо* без сумње назначава предмет који је „неодређен“ (непознат) за наратора, али одређен за референтно лице, тј. учесника ситуације о којој се приповеда: *и просаштн нѣчесо отъ него* (Мт 20.20). Контекст показује да *нѣчесо* овде не категорисхе физички предмет, већ предмет молбе чији се садржај потом и преноси (мати моли Исуса да њени синови седну поред њега).

* * *

Последњи наведени пример доста јасно говори да је разлика „непосредно доступна /физичка не-људска/ бића“ | „доступна или недоступна /физичка не-људска и метафизичка/ „бића“ или „небиће““ (*чесо* | *чѣто*) сводива на разлику „/непосредно/ одређено“ | „не-одређено“, на шта је сводива и разлика „/не-људска/ бића (физичка или метафизичка)“ | „небиће“ (*шѣа* | *шѣо*), карактеристична за главнину српског језика. О еквивалентности односа у оквирима стсл. категоријалног пара *чесо* | *чѣто* и срп. *шѣа* | *шѣо* може се, дакле, говорити у томе смислу што стсл. *чесо* и срп. *шѣа* категоришу »биће« (само физичко, или и метафизичко), док стсл. *чѣто* и српско *шѣо* категоришу „небиће“ (само као ‘небиће у потпуности’, или и као ‘неко „биће“‘). Разлике се, дакле, могу свести на различит смисао оног што се категорисхе („биће“), што је повезано с једном суштински важном, рекло би се типолошком разликом.

Наиме, док је српско „одређено“ објективизирано да крајњих могућих граница (на једној страни су »бића« /метафизичка и не-људска физичка/, а на другој „небиће“ као ‘небиће у потпуности’), старословенско „одређено“ није одређено објективно већ субјективно. По свему судећи, старословенски језик је у категорију *чесо* („/не-људска/ бића“) укључивао само она „бића“ о којима носилац језичке свести (говорни или референтни субјекат) има потпуна и искуствено проверена знања, док је све остало подводио под категорију *чѣто*. Односно, сва „бића“ која се не би аутоматски (на основу самознања, непосредних чула или искуствено проверених знања) могла категорисати као *кѣто* („људска бића“) или *чесо* („не-људска /напоредно доступна/ бића“), у старословенском су категорисана као *чѣто* („неодређена бића“ или „небиће“). Разлика између стсл. *чесо* | *чѣто* (вероватно и псл. **česo* | **četo*) могла би се, дакле, протумачити као језиком установљен механизам који је говорне субјекте

усмеравао да праве и изражавају разлику између оног што им је безрезервно познато, и оног о чему имају половична знања или им је потпуно непознато.

Све потоње категоријалне промене ишле су у правцу мање или више изражене објективизације категорија, што је довело до тога да се у оквиру категоризације "не-људског (бића)" разлика "субјективно одређено (познато)" | "неодређено (познато или непознато)" престане изражавати, тј. да се престане изражавати на нивоу категорија (уп. изразито ретко стсл. нѣчто и нѣчто и њима одговарајуће јединице у савременим словенским језицима). Независно од тога да ли је трочлана псл. структура *čьso||*čьto-*čь сведена на један категоријални израз – како је у већини савремених словенских језика (руско *что*, пољско *co*, чакавско *ča*, уп. словеначко *kaj*), или на два – како је у српском језику (*шта* и *што*), – у резултату имамо језичка стања која говорне субјекте усмеравају да разлику између одређених и неодређених не-људских „бића“ не постављају у категоријалној димензији (изражавају је само у прагматичкој димензији, по моделу кѣто – нѣкѣто; уп. 41 потврду за нѣкѣто : 25 за нѣчто и нѣчто / нѣчто; СС: нѣкѣто, нѣчто). Ако, пак, упоредимо функције категоријалних израза чѣо (одређено) и чѣто (неодређено) у старословенском с функцијама придевског вида (одређени и неодређени) у српском језику, препознаћемо случај појаве да категоријални израз одређене разлике бива потиснут граматичким начином изражавања те у основи исте разлике. Односно, израз разлике који се опажа (категирије чѣо и чѣто) је устукнуо пред изразом разлике који се не опажа (придевски вид).

Уочљиво је и да се сва колебања и „кретања“ (разлике и промене) вредносних односа у оквиру стсл. категоријалног пара чѣо (/чѣо) | чѣто у зачуђујуће високом степену подударају с представама о „бићу“ и „небићу“ изнесеним у Платоновим и Аристотеловим списима. Стога, ако се старословенски језик може посматрати као књижев-нојезички варијетет заснован на говору солунских Словена, могло би се помишљати да тај језик својим категоријалним јединицама чѣо и чѣто изражава већину представа о »бићу« и "не-бићу", некако познатих античким мислиоцима.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Белић, Александар. О српском језику (1901). *Изабрана дела Александра Белића, седми њом: Историја српског језика (сѣудије, расѣраве, криѣиѣке)*. Београд: Завод за уѣбенике и наставна средства, 1998, 36–44.
- ГАМКРЕЛИДЗЕ, Т. В., Вяч. Вс. Иванов. *Индоевропейский язык и индоевропейцы*, I–II. Тбилиси: Издательство Тбилисского университета, 1984.
- Грицкат, Ирена. *Сѣудије из историје српскохрватског језика*. Београд: Народна библиотека СР Србије, 1975.
- Грковић-Медѣор, Јасмина. „О формирању српске редакције старословенског језика.“ *Ђурђеви сѣујови и будимљанска еѣархија*. Беране–Београд, 2011, 43–51
- Ђорђевић, Петар. *Старословенски језик*. Нови Сад: Матица српска, 1975.
- ЭССЯ: *Этимологический словарь славянских языков* (ред. О. Н. Трубачев), 1–. Москва: Наука, 1974–.
- МАРИЈИНО ЈЕВАНЂЕЉЕ: *Мариинское четвероевангелие съ примѣчаніями и приложениями*. Трудъ И. В. Яагича. Graz: Akademische Druck- U. Verlagsanstalt, 1960 (1883).
- КАРАЦИЋ, Стеф. Вук. *Нови завјейѣ*. Београд: Нолит, 1975 (репринт, 1847).
- ПИПЕР, Предраг. *Заменички ѣрилози у српскохрватском, руском и ѣољском језику*. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1988.
- РАДИЋ, Јованка. „Који, неки... овај... – придевске или именичке заменице?“ *Српски језик XV* (2010): 609–627.
- РАДИЋ, Јованка. „Заменице *шѣа* и *шѣо* у српском језику (на језичком материјалу из романа *Дервиш и смрѣ* Меше Селимовића).“ *Меша Селимовић и Скенѣер Куленовић у српском језику и књижевности*. Бања Лука – Источно Сарајево: Академија наука и умјетности РС – Филолошки факултет Бања Лука – Филозофски факултет Пале, 2011а, 119–135.
- РАДИЋ, Јованка. „Заменице *шѣа* и *шѣо* у ‘Граматици црногорског језика’ и у језику Црногораца.“ *Окѣоих* 1–2 (2011а): 97–107.
- РАДИЋ, Јованка. „Заменички систем – основа језика и говора (теоријско-методолошки приступ).“ *Зборник Маѣице српске за филолоѣију и линѣвистѣику* LVI/1 (2013а): 7–24.
- СС: *Старословянский словарь, по рукописям X–XI веков* (ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Благова). Москва: Русский язык, 1994.
- ТЯПКО, Галина. „Речи *шѣо* и *шѣа* у светлу функционалне и педагошке граматике.“ *Научни сасѣанак славистѣа у Вукове дане* 41/1 (2012): 113–123.
- ФАСМЕР, Макс. *Этимологический словарь русского языка*, I–IV. Превод и допoлнения О. Н. Трубачева. Москва: Прогрес, 1986–1987.
- ШВЕДОВА, Ю. Н. *Местоимение и смысл. Класс русских местоимений и открываемые ими смысловые пространства*. Москва: РАН, 1998.

*

КЛАЈН, Иван. *О функцији ѣ природи заменица*. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1985.

KORDIĆ, Snježana. *Riječi na granici punoznačnost*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2002.

MORIS, Čarls. *Osnove teorije o znacima*. Beograd: BIGZ, 1975.

SP: *Słownik prasłowiański*, Tom II. Wrocław: Polska akademija nauk, 1976.

Jovanka Radić

THE EQUIVALENCE OF THE OLD SLAVIC
ЧЕСО || ЧЪТО AND THE SERBIAN ŠTA || ŠTO

S u m m a r y

The paper deals with word pairs which divide the non-defined area of the “non-human” (“non-person”) into two unequal blocks (Serb. *šta* | *što*, OS ЧЕСО | ЧЪТО). This is a feature that distinguishes Old Slavic and Serbian from all other Slavic languages, where the function of these word pairs is performed by a single word (Russian *чѹю*, Polish *co*, Czech *co*, Slovak *čo*, Slovene *kaj*, Croatian *ča*, etc.). The paper analyzes the examples of the use of the words ЧЕСО (*cheso*) and ЧЪТО (*ch'oto*) in the *Codex Marianus* (a Glagolitic manuscript from the corpus of Old Slavic texts, originating in the “area where the Serbian redaction of the Old Slavic language took shape”) and the corresponding examples in Vuk Karadžić's translation of the New Testament into the Serbian language (1847).

The paired items are identified as words which categorize the distinction between “directly available /physical non-human/ beings” and “available or unavailable /physical non-human or metaphysical/ ‘beings’” or the “non-being” (OS ЧЕСО | ЧЪТО), i.e. the distinction between “beings /physical or metaphysical/” and the “non-being” (Ser. *šta* | *što*). Both distinctions may be reduced to the distinction between the “/direct/ definite” and “in-definite”, though within different dimensions: the Old Slavic “/directly/ definite” is defined in situative and subjective (categorical and pragmatic dimension) and not in objective terms, whereas the Serbian “definite” is objectivized in the highest possible degree (categorical and semantic dimension). Namely, in the Old Slavic language, all “beings” that cannot be automatically (based on self-awareness, direct sensible or experiential knowledge) classified as *кѹто* (“human being”) or *чесо* (“/non-human/ being”) are categorized as *чѹто* (“non-being”). This phenomenon is identified as a linguistic mechanism that forces speaking subjects to make and express the distinction between what is definitely known and what is merely partially known or totally unknown to them. Quite oppositely, the objectivized categorical distinction in the Serbian language (*šta* “/non-human/ being” | *što* “non-being”), which escapes explanation, is identified as a mechanism that pushes speaking subjects to refer to both known and unknown entities in the same way (or: to refer to unknown entities as if they were known to them), just as it is the case with those languages in which these functions are performed by a single word.